

OSMAN NEDİM TUNA'NIN TÜRK DİLİNİN ESKİLİĞİ KONUSUNDAKİ ÇALIŞMALARI

MÜBAHAT TÜRKER-KÜYEL*

Osman Nedim Tuna, *Sumer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, Ankara 1990, Türk Dil Kurumu: 561.

Bilindiği üzere, zamanımızdan, yaklaşık olarak, yüzelli yıl kadar önce, 1847'lerde, Mezopotamya'da, Asur ve Babillilerin medeniyet kalıntılarını ararken, arkeolog bilginler, bambaşka ve "Sumerli" denen çok yüksek seviyeden, onlardan daha da eski bir kültürle karşılaşmışlardır (Bkz., Samuel Noah Kramer, *Tarih Sumerde Başlar*, çeviren: Muazzez İlmiye Çığ, 1990, TTK Bsm., TTK yayınları: x. dizi, 11. sayı). Bu durum karşısında, ünlü sumerolog Benno Landsberger, "Antik dünya, gittikçe, açılan bir vuzuhla, önümüze seriliyor. Cihan tarihinin başı, 2500 yıl kadar daha uzamıştır" diyerek bir durum değerlendirmesi de yapmıştır ("Önasya Kadim Tarihinin Esas Meseleleri", *II. T.T. Kongresi*, 1937, (1947), TTK Matbaası). Bu kültürün çok önemli bir kısmı, bize, çivi yazılı tabletlerle ulaşımıştır. Çivi yazılı literatür ile bu literatüre ilişkin olan araştırmaların bibliyografyasını, artık, Borger'in, *Handbuch der Keilschriftliteratur*'undan (1975-1977, Berlin, de Gruyter) ve ilgili bilimsel dergilerle yayınlardan takip etmek mümkündür.

XIX. yüzyıl, Batı'da, aynı zamanda, dil araştırmalarının da önde gelmiş olduğu bir yüzyıl idi. Avrupalı dilcilerin bir kısmı, yüksek kültürün, tek heceli veya eklemeli değil, fakat, ancak, bükümlü dillerle yaratılabileceği tezini işlemekteydiler (Bkz., Bedia Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'ta Dil ve Kültür Bağlantısı*, s. 87, İstanbul 1955). İşte bu hava içerisinde, arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan bu yeni ve çok üstün uygarlığın dilini incelemek, onun dil grubunu tayin etmek, pek tabii bir davranış idi. Bu yeni kültürün dilinin ne tek heceli ne de bükümlü olmayıp, eklemeli bir dil olduğu görüldükten sonra, bir kısım araştırmacılar, onun, Ural-Altay dil grubuna giren Türk dili ile akraba olduğu varsayımını ileri sürdüler; onlar, araştırmalarını, bir de bu yönde geliştirdiler. Özellikle, Fritz Hommel, incelemelerinde, hep, bu varsayıma bir gerçeklik değeri kazandırmaya gay-

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü.

ret etmiştir (Bkz., *Ethnologie und Geographie des Alten Orient*, München 1925-1926; *Zweihundert Sumero-türkische Wortvergleiche als Grundlage zur einen Kapital der Sprachwissenschaft*, München 1915; *Altarabistische Ueberlieferung*, 1897, *Babylonien und Assyrien*; *Die altisraelitische Ueberlieferung*, 1897, München). Hattâ, o, bu sırada, Türkçe ile Sumerce'de müşterek olan 350 (veya 70) adet kadar kelime tesbit etmeye bile muvaffak olmuştur (Bkz., *Babylonien und Assyrien*, s. 245. Krş., Füzuzan Kınal, *Eski Mezopotamya Tarihi*, DTCTF yayınları: 337, Ankara 1983, s. 181, 199; Benno Landsberger, "Sumerler", *DTCTF Dergisi*, 1, 5, 1942, s. 96). Türkçe literatürdeki bazı yayınlara bakılırsa, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşunda, Fritz Hommel'in bu çalışmaları, Atatürk'ü etkilemiş olsa gerektir (Bkz., Sadi Bayram, *Kaynaklara Göre Güney-Doğu Anadolu'da Proto-Türk İzleri*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, Pamuk Ofset, Yulug Tekin Dizgi, 1989, s. 81). Hattâ, çiviyazılı kültür uzmanları, —Hind hiyeroglifini çözmeyi başarmış olan ünlü Çek bilgini Bedrich Hrozny gibi—, artık yüz yıllık olan bu arkeolojik araştırmaların sonuçlarını manâlandırarak birer kültür modeli bile geliştirmişler, birer açıklayıcı varsayım ileriye sürmüşlerdir. Hrozny'nin açıklama modeline göre, 1) İnsanlık uygarlığı Tibet-Altay-Hazar üçgeni içerisinden çıkıp, oradan dünyaya taşınmış ve yayılmıştır. 2) Altaylardan kopup gelen Sumerliler, Hazar'ın ya kuzeyinden veya güneyinden geçerek, Mezopotamya'ya ulaşmışlardır; ve, orada bir "kültür farı" yakmışlardır. Bu "far"ın ışıkları, Doğu'da, M.Ö. 1000'lerde Çin'e, Batı'da, M.Ö. 2000'lerde Girit'e, Kuzey'de, M.Ö. 2000'lerde, Anadolu'ya Hititlere, Güney'de, M.Ö. 3000'lerde, Mısır'a ve Hind'e ulaşmıştır. 3) Sumerlilerin dili ise, Türkçe ile akrabadır. Sumerlilerin dili ile Türklerin dilinde müşterek olan ve vurgulanmaya en değer olan kelime, "Dingir" (Tanrı, Tangar, Tangara) kelimisidir (Bkz., *Die Älteste Geschichte der Vorderasien*, 1940, Prag, veya Fransızca çevirisi: *L'Histoire de l'Asie Antérieure, de l'Hinde et de la Crète*, 1947, Paris). Bedrich Hrozny'nin varsayımlarından tedirgin olan bazı çevreler bulunmuş olduğunu Saim Dilemre'nin Hrozny'nin adı geçen eserine yazmış olduğu tanıtma yazısından biraz hissetmek mümkün görünmektedir (*DTCTF Dergisi*, 1, 4, 118-122, 1943. "Karpatçı ve Filistinliler deşifreciye yan gözle bakmaya başladılar", s. 118. "Orta Asya nazariyesi canlanıyor diye çok kimsenin canı sıkıldı", s. 119).

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, Sumeroloji Bölümü'nü kuran sumerolog ünlü Benno Landsberger, Sumerli hükümdarlar arasında, bazı Türk isimleri tesbit etmiştir: Yargan, Yarlagan, Şarлак, Tirigan, El-Ulumuş gibi... (Bkz., "Önasya Kadim Tarihinin Esas Meseleleri"; krş., F. Kınal,

Eski Mezopotamya Tarihi, s. 87-91). Bunlardan birisi de “İnkişu” olarak okunmaktadır (Bu isim garip bir tesadüfle, Dede Korkut’taki “Enkiş” ile çağırışım yapmaktadır). Vecihe Hatipoğlu, ünlü destan kahramanı “Gilgimesh”i, “Kilkamış” olarak okunmaktadır, tıpkı, “Karkamış”ta olduğu gibi (Biz, burada, Türkçe “tulkumuş”u hatırlamadan kendimizi alamıyoruz).

Bilindiği üzere, Türkler, tarihin en hareketli kavimlerinden birisidir. Türklerin izleri, en az 2000 yıldan beri Kore’den Biscay’a, Sibiry’a dan Hindistan’a kadar sürülebiliyor (Bkz., Jean-Paul Roux, *Histoire des Turcs. Deux Mille Ans, du Pacifique à la Méditerranée*, 1984, Paris, Fayard). Türkler hakkındaki bilgilerin, kültür karşılaşmasının tabii bir sonucu olarak, Çin, Hind, İran, Arap, Bizans... vs. gibi kaynaklardan derlenmekte olduğu da bilinmektedir (Bkz., J.P. Roux, *La Mort Chez les Peuples Altaïques Anciens et Médiévaux d’Après les Documents Ecrits*, 1963, Paris, Maisonneuve, CNRS, “les Sources”). Ama, Türkler, geçtikleri yerlere, âdetâ, dağa taşa, yazı yazmak suretiyle iz bırakmak âdetinden de vaz geçmiş değillerdi. Bu ciheti, genç Rus bilgini Dimitri Vasilyev, yenileyin, belgeleriyle ortaya koymuş bulunmaktadır (Bkz., “Göktürklerin Okuma-Yazma Bilmeleri Üzerine”, 4-7 Eylül 1989 Ankara, *Osmanlı Öncesi Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi*’ne sunulmuş olan tebliğ). Yine, Rus bilgini Tolstov ve Trofimova’ya göre, Turan ovasında, M.Ö. 1000’lerde, Sumerlileri andıran ırklar yaşıyordu; bunların dili, Türkçeye benzeyen Sumerli dili idi (Bkz., E. Esin, *Türk Kültürü El Kitabı*, İstanbul 1978, Üniversite Matbaası, s. 25). “Objektif olma” endişesini ileri sürerek varsayımlar öngörmekten biraz çekinen bir kısım dilci ve tarihçi araştırmacılar, Türk dilini ve tarihini Orhun Anıtları ile başlatmak eğilimindedirler. Gerçekten de, Avrupa dillerinde, Yunanca, Lâtince, Mısır, Sumer, Babil, Hitit, Elam, Sînâ, İbrânî, Fenike, Arâmî, Nabatî, Palmira, Süryânî, Arap, Fars, Pehlevî dillerinde yazıtların çoğunu görmüş olan Şikago Üniversitesi’nden M. Sprengling’in, Amerika’da, lisans üstü öğretiminde, Orhun Anıtları’nı incelerken, öğrencilerinin Tonyukuk’un yazıtı hakkında sormuş oldukları şu soru ile karşılaşmış olması: “Bu düzeyde bir yapıta, bu sanatsal inceliğe, böylesi açık ve güzel ifade biçimine başka bir eserde rastlamış mıydınız?”, ve, bu soruya vermiş olduğu “Hayır” cevabı anlamlıdır (Bkz., *Erdem*, cilt 2, sayı 6, Eylül 1986, s. 721, “Tonyukuk Kitabesi: Eski Bir Türk Şaheseri”. “Tonyukuk’s Epitaph. An Old Turkish Masterpiece”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 56, 1, Ocak 1939’dan çeviri). Böyle, seviyesi çok yüksek bir kültür dilinin, bu yüksek seviyeyi tutturabilmesi için, yüzyıllarca işlenmiş olması gereği de uzman dilcilerce teslim edilmektedir.

“*Shu-le*”nin (suvlak), M.Ö. 1. yüzyılda, Kaşgâr’da görülmüş olması, Türkçeyi, Orhun Anıtları’ndan 800 yıl kadar daha eskilere de götürmektedir (Bkz., Semih Tezcan, “En Eski Türk Dili ve Yazını”, s. 274, *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe* içinde. Atatürk’ün 100. Doğum Yılı Armağanı, Ankara 1978, TTK. Basımevi). Meselâ, Vecihe Hatipoğlu gibi Türk dilcileri, Zeki Velidî Togan gibi Türk tarihçileri arasında, Türk dilini, Gutiler (M.Ö. 2150-1950), Kaslar (M.Ö. 1700), Hikesuslar, Etrüskler (Adile Ayda’nın tezi) yoluyla daha da eskilere götürmekle, birtakım “interpolation” denemeleri de yapılmış bulunuyor. Sumerli diliyle akraba olduğu varsayımı aracılığıyla Türk kültürü ve dili, günümüzden 5500, Milâd’dan ise 3500 yıl kadar daha eskilere de götürülmüş bulunuyor. Burada Landsberger’in ifadesini “(Sumer incelemeleriyle) Greklerden önceki Antik dünya, gittikçe artan bir vuzuhla önümüze açılmaktadır; ve, cihan tarihinin başı 2500 yıl kadar daha uzamıştır” (“Ön Asya Kadîm Tarihinin...”, s. 104), bir kez daha hatırlamak yararlıdır. Landsberger’e ve Türkler arasında, mesela, Prof. Emin Bilgiç gibi bazı sumerologlara göre, (bkz., Emin Bilgiç, “Atatürk, Fakültemiz, Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri”, *DTCF Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, A.Ü. Matbaası, 1982. Krş., Landsberger, “Sumerler”, *DTCF Dergisi*, I, 5, 1942, s. 96), Sumerli dili, gerçekten, Türkçe, Macarca ve Kafkas dillerine, yapıcı, bir hayli benzemektedir. Sumerce, hemen hemen bütün dillerle karşılaştırılmıştır. Ama, onlarla, Sumerce arasında kesin bir yakınlık gösterilememiştir. Sumerce, “komplexif” olup, zincirleme ibâre teşkiline dayanır. Türkçe ile benzerlik gösteren bazı yakın kelimeleri de bulunmaktadır. Birinci şahıs ve ikinci şahıs benzerlikleri vardır. Başka bir benzerlik de yoktur. Dillerdeki umumî benzerlikler, dil akrabalığına delâlet etmezler. Fritz Hommel, Türkçe ile Sumerce arasında 350 (veya 70) kadar benzer kelime bulmuş ise de, bu meselenin yeniden ele alınması gerekir. “Dingir” (Tanrı) kelimesi bile, Proto-Fırat kültüre ait olmakla, “şüpheli” bir kelimedir. Sumerce yazı, tarih, edebiyat, din, hukuk, iktisat, muhabere dili olarak Hitit, Hurri, Urartu, Yahudi ve Yunan kültürünü etkilemiştir. Hattâ bu etkiler tek tanrılı dinlere kadar bile uzamıştır. “Cebir” kelimesi Sumerce olmakla, buraya “bilim dili”ni de eklemek vak’alara uygun olur (Bkz., Jens Høyrup, “Al-Khwârizmî, Ibn Turk, and the Liber Mensurationum: On the Origins of Islamic Algebra”, *Erdem*, cilt 2, sayı 5, Mayıs 1986, s.476, çev: Melek Dosay, “Hârezmî, İbn Türk ve Liber Mensurationum: İslam Cebirinin Kökenleri Üzerine”, *aynı yer*, s.485-526). (Kramer, Sumerlilerin “bitki, hayvan, maden, matematik” alanında, Sumerliler arasında, “maaşlı bilim adamları” bulunduğuna işaret eder. Bkz., *Tarih Sumer’de*

Başlar, TTK Basımevi, 1990, s.2). Bu etkinin bilim alanındaki veçhesini Sayın Aydın Sayılı göstermiştir (Bkz., *Mısır ve Mezopotamyada Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara 1967, TTK. Basımevi, 2. Baskı 1981).

Türk dilinin zamanımızdan 5500 yıl kadar daha eskiye götürülmüş olması keyfiyetinin, artık, bir varsayım olmaktan çıkarılıp “*isbatlanmış*” olduğuna ilişkin bir eser, işte, Osman Nedim Tuna’nın elimizdeki “Sumer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi” adlı bu eseridir.

Bu eserden anlıyoruz ki, Osman Nedim Tuna, 1947-48 yıllarında, ünlü türkolog, Kutatgu Bilig nâşiri, Reşit Rahmetî Arat’ın öğrencisidir. O zaman, daha öğrenci iken, Sumerce “Gud”, Türkçe “Ud” (öküz) arasındaki ses benzerliği, yazarın dikkatini çekmiş bulunuyordu. Yazar, doktorasını, 1967’de, Nicholas N. Poppe yanında, Seattle, University of Washington’da, yapmıştır. Kendi ifadesine göre, o, bir sumerolog değildir; türkologdur, mongolisttir, oryantalist ve linguisttir (Biz ekleyelim, yazar, Türk Dil Kurumu üyesidir). Yazar Tuna, 1970’te, University of Pennsylvania’da, “Department of Oriental Studies”e bağlı “Turkic Studies” Bölümü’nü kurmuştur. American Oriental Society üyesidir. “Philadelphia Oriental Club”de konferanslar vermiştir. Tarihçi ve dilci olan öğretim üyeleri Emin Bilgiç, Hasan Eren, Bahaeddin Ögel ve Ahmet Temir ile tartışmış olduğu kendi orijinal Türk dili teorisini, bu kez, 1981’de, Harvard’ta, Erica Reiner, Chicago’dan Güterbock, Michigan’dan Herbert Paper, Harvard’tan Omeljan Pritsak, Indiana’dan Sinor Denis, Harvard’tan Şinasi Tekin, Chicago’dan Fahir İz, Philadelphia’dan Halil İnalçık’tan ibaret bir heyet, sonra da, 1974’te Pennsylvania’dan Hint-Avrupa dili bilginleri George Cardona, Henry Hoeningwald, Kızılderili dil bilgini John Faught, Sumerolog Åke Sjöberg, Assyriolog Earl Leichty önünde de tartışmıştır; tez ispatlanmış olmakla tavsif edilerek, yöntem “*impeccable*” sayılmıştır. Tuna’nın 1947-1983 tarihleri arasında başlatıp, geliştirip, tamamlamış olduğu, Türk diline ilişkin bu orijinal tezi, “*linguistic criteria*”nın özenle takip edilmesi ve “*regular sound correspondences*”in ise 1947’de, ilkin kendisi tarafından Türkçeye uygulanmış, çalışmanın ise 1982’de tamamlanmış olması ile dikkati çekiyor.

Sayın Tuna, Türk dili ile Sumerli dili arasında, Sumercede, alıntı olduğu iddia edilen kelimelerin sorumluluğunu sumerologlara bırakarak, 165 tane müşterek kelime bulmuştur, —ve, bu 165 kelime içerisinde, 15-30 kadar yanlış bulunsa bile, geriye 138 tane kelime kalır ki, bu, dil bilimi bakımından anlamlıdır—. Sayın Tuna, tezini “*isbat*” ederek —çünkü, ona

heyetten Pritsak, sadece “sipad” kelimesinde itirazda bulunmuştur; ve, yazar, heyetten bundan başka hiç bir eleştiri almamıştır—, “kesinlikle” şu sonuçlara varmıştır: Sumerli dili ile Türk dili, ister akraba olsun isterse olmasın, 1. Sumerlilerle Türkler arasında, dil bakımından, tarihî bir ilgi bulunmaktadır. 2. Türkler, en az, M.Ö. 3500’lerde, Türkiye’nin Doğu bölgesinde bulunmaktadırlar. 3. Türk dili, 5500 yıl önce, müstakil ve iki kollu bir dil olarak mevcuttur. İlk ana Türkçe ise çok daha eskidir. Bu eskiliği yazar Tuna, “Altay Dilleri Teorisi” adlı eserinde, en “pinti” hesapla 8500 yıl olarak tahmin etmiş bulunuyordu (Bkz., *adi geçen eser*, s. 52-55). 4. Yaşayan dünya dilleri arasında en eski yazılı belgeli dil Türkçedir; Sumerli tabletlerdeki alıntı kelimeler, bunu göstermektedir.

Yazarın, Türk dilinin tarihine yapmış olduğu bu orijinal yaklaşımı ve iddialarını “*ısbat*” etmesi, bize göre, bir kelime ile, “soluk kesici”dir. Dil Kurumu, bu kutlu yayınından ötürü, bizim övecimizdir. Bu konuda asıl söz sahibi, dil bilginleridir, gerçekten uzman olan dilcilerimizdir. Bu yayında, en azından, Doğu Anadolu’yu Türklerin ilk ana yurdu sayan tezlerini geliştirmelerinde, Ekrem Memiş, Haver Aslan, Kürşad Demirci, Sadi Bayram gibi “Türk Dünyası Araştırma Vakfı”na katkı yapmak isteyen genç araştırmacılara veya araştırmaya aday olanlara, verimli bir alan daha açılmış bulunmaktadır. Bu da Türk dilinin tarihidir.

Bilimde, menşe meseleleri konusunun incelenmesi, gerçekten, çok zordur. Öyle ki, Auguste Comte’çu pozitivist anlayış çerçevesinde, bu meselelerin araştırılması bilim değil, metafizik yapmaktır. Bir manâda, o meselelerle uğraşmak, sanki yasaklanmış gibidir. Bu anlayış içerisinde, Auguste Comte’un kendisi bile, maddenin mahiyetini, başka deyişle, atom araştırmalarını, “metafizik yapmak” korkusu ile, âdeta, men etmişti. Ama, araştırma alanı yelpazesini, *varsayımlar yolu ile* açmak yararlı olabilir. “Tez”lerin, *ısbat* edildikçe hakikat değeri kazanıp “bilimsel”leştikleri bilinmektedir. Eğer, Sumerli dili ve kültürü, yaşıyla birlikte, sumerologlar tarafından ortaya konmamış olsaydı, sayın Tuna’nın, bu dildeki alıntılar yolu ile, Türk dilinin ve dolayısı ile Türk kültürünün yaşını tesbit etmesi imkânsız olurdu. Landsberger, Güterbock gibi, ünlü çivi yazısı uzmanları, Atatürk’ün açmış olduğu Fakültede hocalık bulmuşlardır. Kramer gibi, öğrencileriyle birlikte müzelerimizde çalışmışlardır; onlar çivi yazılı kültürü inceleyen bugünün Türk öğretim üyelerini yetiştirmişlerdir. Atatürk’ü, burada da, yine, bir “tarih yapıcısı” olarak görmekteyiz. Ama, bu kez bir “kültür tarihi yapıcısı” olarak. Bu da Atatürk’ün “öğretmen olmak” isteğine ne kadar da uygun düşmektedir!

Kramer'in "Tarih Sumerde Başlar" (1990, TTK Bsm., çeviren: Muazzez İlmiye Çığ, s. 199-200) adlı kitabının 27. Bölümü, "Dünya Barışı ve Uyum" (İnsanlığın İlk Altın Çağı) başlığını taşımaktadır. Bu Bölüm'de, Klâsik Mitolojide, altın çağ, tam bir mutluluk çağı olarak tasvir edilmiştir. "O zamanda, ne zulüm, ne kavga vardı." Sumer edebî tabletlerinin birinde de insanlığın ilk altın çağı anlatılıyor. Altın çağa ait Sumer görüşü, "Enmerkar ve Aratta Beyi" isimli destanda bulunuyor. Bu destan içindeki 21 satırda, bir zamanlar barış ve güvenlik içinde bulunan bir ülke anlatılıyor; ve, Bölüm bu mutluluğun bittiğini belirterek son buluyor.

Bu Bölüm şöyle:

"Bir zamanlar ne yılan vardı, ne akrep vardı.

"Ne sırtlan vardı, ne arslan vardı.

"Ne vahşî köpek vardı, ne kurt.

"Ne korku vardı, ne işkence.

"Adamın rakîbi yoktu.

"Bir zamanlar Şubur ve Hamazi ülkeleri

"Çok (?)-dilli Sumer, Prenslığın büyük ülkesi, tanrısal kanunlar,

"Uri, bütün bu gerekenlerle donatılmış ülke,

"Martu ülkesi, emniyette duran

"Bütün evren (+), birlik (?) olan insanlar içinde,

"Enlil'i TEK BİR DİLDE övdüler.

"Fakat, sonra, baba-bey, baba-prens, baba-kral...

"Enki baba-bey, baba-prens, baba-kral

"Kızgın (?) baba-bey, kızgın (?) baba-prens, kızgın baba-kral,

"... bolluk...

"... (beş satır kırık)

"... insan...

"Çok iyi durumda olan ilk onbir satır, insanın, kuşkusuz rakipsiz olarak, barış ve bolluk içinde yaşadığı dünyadaki "o eski" günleri anlatıyor. O zamanlarda, evrenin bütün insanları, aynı Tanrıya, Enlil'e, taparlardı;

hakikaten, eğer, bu ifadeyi, düşündüğümüz gibi, “TEK BİR KALP İLE” değil de, tam çevirisi “(TEK) BİR DİLDE” olarak kabul edecek olursak. Daha sonra gelen İbrânîler gibi, Sumerlilerin de, DİLLER karışmadan önce, evrende, tek bir dil kullanıldığına inandıklarını söyleyebiliriz. ... Enki, ÇEŞİTLİ DİLLER koyarak, insanların anlaşmasını önlüyor. Eğer, öyle ise, Tevrat’taki (Yaratılış, 11:1-9) ‘Babil Kulesi’ hikâyesinin, Sumerlilerdeki paralelini görüyoruz, demektir. Yalnız, Sumerliler, insanın düşüşünü, Tanrılar arasındaki kıskançlık yüzünden, İbrânîler ise, Elohim’in, insanları, Tanrı gibi hareket ettikleri için, kıskanması sonucu olduğuna inanıyorlar. ... (Sumerlilere göre, Evren, Dört ana Bölümden oluşmaktadır. Sumerlilerin oturduğu yer, bunların Güney bölümüdür. Kabaca, Dicle-Fırat arası, 44. paralelden aşağı, Basra Körfezi’ne kadardır. Güney Sumer’in kuzeyi Uri’dir: Uri, Dicle-Fırat arasının 33. paralelden yukarısidir. Sonra, Akkad ve Asur da buraya girecektir. Sumer ve Uri’nin doğusuyla İran’ın batısı ise Şubur ve Hamazi’dir. Sumer’in batısı ve güney-batısında, Fırat-Akdeniz arasında, Martu ve Arabistan vardır. Evren, o halde, Kafkas-Basra, İran-Akdeniz arasından ibarettir)” (s. 201).

Genellikle dilin menşei de, her menşe meselesinde olduğu gibi, çok tartışmalıdır. Acaba, diller tek bir dilden mi türeyip çıkmışlar, yoksa ayrı ayrı mı varlığa gelmişlerdir? Dil bir “convention” mudur, yoksa bir Tanrı başışı mıdır? Cratylos’ta, Platon’un tartışmış olduğu mesele de bu idi. Acaba, Sumerliler, vakt ü zamanında, bu konuda ne düşünüyorlardı? İşte, yukarıdaki pasaj bu soru üzerinde zihin yormamıza da yardım edecektir.